

ARTIȘTI GERMANI DIN TRANSILVANIA: PROPAGANDĂ VIZUALĂ ȘI CARITATE ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914-1915)

GUDRUN-LIANE ITTU*

ABSTRACT. *German Artists from Transylvania: Visual Propaganda and Charity in World War I (1914–1916).* In WWI propaganda was discovered to be a powerful weapon. The Imperial and Royal War Press Office (*Kaiserliche and königliche Kriegspressequartier*) acted as a PR authority of Austria-Hungary. Its Art Group (*Kunstgruppe*) was made up of painters, sculptors and photographers who had to find interesting motifs from the war scenes. German artists from Transylvania as Hans Eder and Ludwig Hesshaimer were officially assigned to the Art Group. Despite the fact that the members of the Art Group had to serve the propaganda machine of the army they belonged to, they created artworks of undeniably value. Artists also produced works which were sold for charity purposes, namely for supporting orphans and widows, invalids or other categories of war damaged. A special form of wartime fundraising in the Austro-Hungarian and the German Empire in WWI were Nail Men. They were wooden statues, of greater or lesser artistic value, usually knights in armour, into which nails were driven in exchange for donations. The first Nail Man was unveiled in Vienna on the 6th of March 1915. Shortly after, in Sibiu there was constituted a committee aiming at replicating the successful Viennese event. The statue of a medieval knight, designed by the architect Josef Bedeus von Scharberg and placed in the Great Square, was unveiled on the 1st of August. All the events and ceremonies in connection with Nail Men were hybrid actions, being both forms of charity, but also one of war propaganda.

Keywords: *WWI, Artworks, War Propaganda, Charity, Nail Men, Vienna, Sibiu*

Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, în taberele beligerante s-a pus în mișcare o imensă mașinărie propagandistică, una care s-a folosit de toate mijloacele cunoscute, incluzând, alături de cele clasice – articole în presă, caricaturi,

* *Doctor, Cercetător Științific III Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu, gudrunittu@yahoo.de*

afișe, cărți poștale ilustrate etc. – și pe cele mai moderne, cum au fost fotografia și filmul.

Transilvania, ca parte componentă a Imperiului Austro-Ungar, a luptat alături de Puterile Centrale, dar mijloacele de propagandă vizuală folosite în această provincie au fost relativ modeste comparativ cu restul imperiului. Îmi bazez afirmația pe aparițiile din cotidianul de limbă germană *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* și pe un fond (MSS 370 și 371) păstrat în Biblioteca Muzeului Național Brukenthal. Căutarea unor astfel de materiale la Direcția Județeană a Arhivelor Statului nu a dat rezultate, iar singurul dosar de „propagandă” conține doar Manifestul împăratului *Către popoarele mele/”An meine Völker”* din 28 iulie 1914. În chiar această dată (28 iulie 1914) a luat ființă k.k. *Kriegspressequartier (KPQ)/ Cartierul general de presă cezaro-crăiesc*, secție a comandamentului general al armatei, condus până în martie 1917 de generalul maior Maximilian cavaler de Hoen, iar de la această dată și până la sfârșitul conflagrației, de colonelul de stat major Wilhelm Eisner-Bubna¹. *K. k. Kriegspressequartier* se ocupa de coordonarea tuturor acțiunilor propagandistice și a informațiilor de presă din Austro-Ungaria. Pe întreaga durată a războiului, *Kriegspressequartier* a numărat 550 de membri, dintre care 346 de artiști plastici, cuprinși în *Kunstgruppe des KPQ*, grupul artistic al cartierului general de presă². Din acest grup au făcut parte pictori transilvăneni, precum Hans Eder (1883-1955)³, sau originari din Transilvania, un exemplu fiind Ludwig Hesshaimer (1872-1956)⁴, artiști la care mă voi referi mai jos.

¹ https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Kriegspressequartier (12 decembrie 2016)

² https://de.wikipedia.org/wiki/K.u.k._Kriegspressequartier (12 decembrie 2016)

³ Hans Eder (n. 1883, Brașov; m. 1955, Brașov) elev al profesorului Ernst Kühlbrandt la Liceul Honterus între 1903–1908, studiază la München la „Școala de Arte Grafice” a lui Moritz Heymann și la „Academia de Artă” cu profesorul Habermann. În 1908 studiază la Paris, în atelierul școală „La palette”, iar între 1910–1911 își continuă studiile la Bruges. Membru al *KPQ* pe întreaga durată a războiului. Între 1935–1937 locuiește la București.

Este considerat cel mai important expresionist transilvănean.

⁴ Ludwig Hesshaimer (n. 1872, la Brașov; m. 1956 Rio de Janeiro). Cariera tatălui a făcut ca familia să-și schimbe adresa domiciliului, astfel că până la adolescență, Ludwig locuiește la Brașov, Budapesta, Viena și Trieste. Deși viitorul artist a părăsit Transilvania la numai opt ani, s-a considerat sas, o apartenență pe care și-a asumat-o și a cultivat-o pe parcursul întregii vieți. Adolescentul recalcitrant a fost trimis spre disciplinare la Școala militară de infanterie din Budapesta, dar profesorii i-au recunoscut și apreciat talentele artistice – în domeniul picturii, muzicii, literaturii și actoriei – creându-i cadrul propice de dezvoltare. Astfel, ca tânăr ofițer a avut prilejul să predea materii artistice în cadrul mai multor școli militare la Cașovia, Bratislava, Viena și Sankt Pölten. În 1909 s-a înscris la Academia de Artă din Viena, iar din 1911 a predat la Școala militară din Sarajevo. În 28 iunie 1914 s-a aflat foarte aproape de locul atentatului asupra prințului moștenitor. Mobilizat, Ludwig Hesshaimer este repartizat la *k.k. KPQ*, calitate în care va fi activ pe toate fronturile.

O atenție deosebită era acordată așa zisului *Heimatfront* / „frontului de acasă”, prin implicarea populației civile în efortul de război. Menținerea moralului populației civile se făcea prin numeroase și variate acțiuni cu scop propagandistic și caritabil. Aceste acțiuni urmăreau pe de-o parte colectarea de fonduri pentru sprijinirea săracilor, a orfanilor, a văduvelor și invalizilor de război, iar pe de altă parte vizau întărirea sentimentului patriotic și a credinței în victoria taberei proprii. Artiști plastici precum Trude Schullerus (1889-1981)⁵, Anna Dörschlag (1869-1947)⁶ și Hermann Lani (1895-1981)⁷ au realizat lucrări grafice care, tipărite sub formă de cărți poștale, erau vândute în beneficiul Crucii Roșii. În numărul său din 16 decembrie 1914, cotidianul *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* anunța apariția, la editura Drotleff, a unei *Hilfspostkarte*, cărți poștale caritabile, realizată după o litografie a pictoriței Trude Schullerus⁸. Artista a ales momentul în care un tânăr țaran sas, îmbrăcat în uniformă militară, își ia rămas bun de la soție și doi copii mici, scena profilându-se pe fundalul unei cetăți bisericești, unul dintre cele mai puternice însemne identitare ale sașilor. Subiectul era desigur unul emoționant, iar inscripția *Mit Gott für König und Vaterland* / „Cu Dumnezeu pentru rege și patrie”, mobilizatoare. Deși subtil, nu poate fi trecut cu vederea caracterul propagandistic al cărții poștale (fig. 1). Graficianul Hermann Lani a fost de asemenea autorul unei *Hilfspostkarte*, ale cărei elemente principale sunt Crucea Roșie și acvila cu sabia în gheare, elemente ce trimit la război și caritate. Or, panorama orașului Sibiu, cu Munții Făgărașului în fundal, este – asemenea cetății bisericești din lucrarea lui Trude Schullerus – o marcă identitară (fig. 2). Chiar dacă cotidianul sibian nu a anunțat apariția acestei cărți poștale, pe parcursul anului 1915 a făcut în repetate rânduri reclamă pentru un set de 14 imagini din zilele mobilizării și pentru cele două cărți poștale descrise mai sus. În primăvara anului 1915, mai precis în numărul din 17 aprilie, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* anunța apariția, la

⁵ Trude Schullerus (n. 1889 Agnita, jud. Sibiu; m. 1981 Sibiu). Între 1906–1914 studiază la Academia de Artă din München, iar în intervalul 1923–1924 urmează cursuri de grafică de carte la Leipzig. Revenită în țară, este artist liber profesionist, inițiind totodată tineri talentați în tainele picturii și artelor grafice în cadrul unor cursuri particulare. După 1944 se alătură Sindicatului artiștilor și devine membră U.A.P. A reprezentat stilul autohtonist „Heimatkunst”.

⁶ Anna (Maria Friederike) Dörschlag (n. 1869, Mediaș; m. 1947, Sibiu). Între 1904 –1907 a studiat la Școala de artă pentru doamne la Berlin și München, iar în 1924 a studiat grafică la Dresda. În 1899 a înființat la Sibiu o școală particulară de desen și a fost activă în cadrul Societății Artistice Sebastian Hann. A practicat o pictură realistă cu influențe cezaniene.

⁷ Hermann Lani-Wayda (n. 1895, Sibiu; m. 1981 Gundelsheim/Germania). A studiat artele grafice la München, iar în 1922 va deschide un atelier de grafică utilitară la Sibiu. Din 1928 ocupă funcția de director artistic al editurii Krafft&Drotleff din Sibiu. În 1961 se stabilește în Germania (*Lexikon der Siebenbürger Sachsen*, Thaur bei Innsbruck, 1993, p 307–308).

⁸ „*Mit Gott für König und Vaterland*”. *Sächsische Hilfspostkarte*, în: *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* [în continuare SDT], nr. 12454, 16 decembrie 1914, p. 5.

editura Josef Drotleff, a unei noi cărți poștale, realizată de astă dată după un desen în peniță al pictoriței Anna Dörschlag. Destinată ajutorării combatanților care și-au pierdut vederea pe front, desenul reprezenta o țărăncuță tricotând⁹. Lucrarea, pe care nu am reușit s-o găseșc, nu poate fi comentată, dar intenția artistei nu pare să fi fost de natură propagandistică.

Iarna 1914-1915 a fost foarte grea și s-a soldat cu mari pierderi pe câmpurile de luptă, ducând totodată la conștientizarea faptului că războiul nu se va încheia curând. Chiar și răsfoirea superficială a colecției cotidianului sibian din 1915, ne demonstrează că viața celor de pe „frontul de acasă” devenise destul de dificilă. Griji pentru bărbații plecați i se adaugă doliul după cei căzuți în luptă, paginile ziarului, destinate înainte publicității, abundând în ferparuri pentru – mai ales tineri – eroi, mulți aparținând categoriei de vârstă între 18 și 20 de ani. Populația civilă trebuia să facă față unor privațiuni, precum penuria și scumpirea alimentelor, raționalizarea făinii, frigul etc. Prin publicarea de rețete economice, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* sfătuia gospodinele cum să se descurce cu puținătatea alimentelor, iar editura Seraphin din Sibiu a editat în acest sens o „cărțică de bucate de război”/ *Kriegskochbüchlein*, a cărei apariție a fost anunțată pentru prima dată în numărul din 7 mai 1915 al cotidianului, anunțul fiind repetat de mai multe ori¹⁰.

Acțiunile caritabile, care debutaseră la scurt timp după izbucnirea războiului, au continuat pe parcursul anului 1915, cu mențiunea că au fost mai bine organizate și de amploare mai mare. Astfel, teatrul din Sibiu a organizat, în 22 aprilie, o reprezentație în beneficiul văduvelor și orfanilor de război, în cadrul căreia s-au prezentat două piese într-un act de Johann Nestroy (1801–1862), s-au recitat poezii patriotice și a avut loc un concert de vioară susținut de un artist din Viena¹¹. Pe lângă latura caritativă, spectacolul a avut și un vădit caracter propagandistic, mai ales în partea a doua a sa.

Veștile bune de pe front, cum a fost considerată victoria de la Lemberg, au fost primite cu mare bucurie și transformate, spre ridicarea moralului populației, în evenimente propagandistice. Muzica militară a defilat pe principalele străzi ale orașului. Ei i s-au alăturat foarte mulți tineri entuziaști, care au condus cortegiul până la cazarmă.¹²

Căpitanul-artist Ludwig Hesshaimer, menționat mai sus, a activat în calitate de reporter al *k.k. KPQ* mai întâi pe frontul de est, în Galiția și Bucovina, iar mai târziu

⁹ *Heimische Kunst*, în: *SDT*, nr. 12574, 17 aprilie 1915, p. 6.

¹⁰ *Kriegskochbüchlein*, Verlag und Buchhandlung G. A. Seraphin, Hermannstadt, în: *SDT*, nr. 12594, 7 mai 1915, p. 7.

¹¹ *Theater*, în *SDT*, nr. 12580, 23 aprilie 1915, p. 5.

¹² *Die Lemberger Siegesnachricht in Hermannstadt*, în: *SDT*, nr. 12641, 24 iunie 1915, p. 2.

în Balcani și Italia. Rod al activității sale din 1914-1915 este o mapă conținând 30 de file, respectiv 35 de desene, intitulată „Heil und Sieg” (*Biruință și victorie*) și publicată în 1915 la editura de artă *Halm und Goldmann* din Viena-Leipzig¹³. Desenele realiste, redând scene din imediata apropiere a câmpului de luptă, se caracterizează prin claritate, concizie, veridicitate și acribie. Caracterul de autenticitate al acestora este dat și de faptul că sunt datate, indicându-se totodată locul exact de desfășurare al scenei immortalizate. În timp ce în unele desene este înfățișată întinderea imensă a câmpului de luptă brăzdat de tranșee, altele arată soldați în așteptarea atacului, momente de liniște, șiruri imense de prizonieri sau construcții civile și militare distruse. Mapa, care, firește, a ajuns și în Transilvania, poate fi considerată propagandistică mai degrabă datorită titlului decât conținutului ei. Oricum ar fi, e absurd ca un ofițer să nu fie încrezător în victoria propriei tabere, mai ales că, până la data apariției lucrării, situația nu era clară. Hesshaimer era și un talentat scriitor, talent pe care l-a folosit și pentru a trimite cotidianului *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* mai multe reportaje din care reiese compasiunea sa pentru/ și empatia cu populația civilă greu încercată și în care deplânge gradul de dezumanizare la care se poate ajunge în război¹⁴.

La sfârșitul anului 1915 s-a deschis la Sibiu o expoziție de artă cu vânzare în beneficiul Crucii Roșii a pictorului bulgar Dimitrie Cabadaief (1877–1934)¹⁵, prezentat de cotidianul sibian ca „reprezentant al unei națiuni prietene, care, în Balcani, luptă alături de noi împotriva sârbilor”¹⁶. Dintre cele 48 de lucrări de pe simeze, majoritatea erau peisaje din împrejurimile Sibiului, realizate în manieră impresionistă. La câteva zile după vernisaj, expoziția s-a îmbogățit cu 9 titluri de gravuri cu imagini de pe frontul de est, lucrări de Ludwig Hesshaimer¹⁷. După închiderea expoziției, *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* anunța cu satisfacție bilanțul acesteia și anume: 400 de vizitatori și 6 tablouri vândute, iar dintre gravuri 3 s-au bucurat de o deosebită apreciere, fiind vândute 9 exemplare. Fără a menționa suma obținută din vânzarea operelor de artă, cotidianul aprecia că aceasta satisface Crucea Roșie, instituția beneficiară.¹⁸

¹³ Un exemplar al mapei se păstrează în colecția de grafică a Muzeului Național Brukenthal.

¹⁴ Ludwig Hesshaimer, *Lemberg*, în: *SDT*, nr. 12653, 6 iulie 1915, p. 4-5; Ludwig Hesshaimer, *An der bessarabischen Grenze*, în: *SDT*, nr. 12710, 3 septembrie 1915, p. 4-5; Ludwig Hesshaimer, *Kriegsregenwetter*, în: *SDT* 12716, 18 septembrie 1915, p. 4-5.

¹⁵ Dimitrie Cabadaief (n. 1877 Bulgaria; m. 1934 Sibiu) a studiat la Școala de Arte Frumoase din Sofia și la Academia de Belle Arte din Veneția (1900-1903). În 1911 s-a căsătorit cu o pictoriță din Mărginimea Sibiului și s-a mutat la Sibiu. A fost angajat ca profesor de desen la Școala Normală și apoi la Seminarul Teologic. Pictura sa a evoluat în anii sibieni către un plein-airism de natură pointilistă. A desfășurat o intensă activitate expozițională la Saloanele oficiale și la expozițiile „Tinerimii artistice”. A deschis expoziții personale la Cluj, Brașov, București, Craiova și Sibiu. A pictat o vreme la Baia Mare.

¹⁶ *Kunstaussstellung Cabadaieff*, în: *SDT*, nr. 12810, 11 decembrie 1915, p. 4.

¹⁷ *Kunstaussstellung*, în: *SDT*, nr. 12817, 18 decembrie 1915, p. 6.

¹⁸ *Kunstaussstellung*, în: *SDT*, nr. 12827, 29 decembrie 1915, p. 5.

La izbucnirea războiului, Hans Eder era deja un artist consacrat, cu o carieră internațională recunoscută și cu un cerc de prieteni din care făceau parte nume sonore ale literaturii și artei plastice, precum Heinrich Mann (1871–1950), Oskar Kokoschka (1886–1980), Heinrich Vogeler Worpswede (1872–1942), Erich Mühsam (1878–1934). Între 1914 și 1916 a fost membru al *k.k. KPQ*, realizând, în tablouri de o extraordinară forță sugestivă, o cronică pictată a celor văzute și trăite. Eder a immortalizat scene deloc glorioase precum „Spânzurătoare la Turka” (1914)¹⁹, „Retragerea trupelor austro-ungare” (1914)²⁰ în urma bătăliei de la Lemberg /Lvov din septembrie 1914, ciclul „Fabrică din Kolomea distrusă” (1915)²¹, „Capelă în flăcări”, „Refugiați”, „Honved rănit în Carpați”, „Honved bolnav de holeră”, ultimele trei lucrări (despre care nu se mai știe unde se află) fiind menționate într-o expoziție organizată de artist la Budapesta, în 1918²².

În primăvara anului 1915 s-a răspândit în Austro-Ungaria, în Imperiul German, în zonele cu minorități germane sau cu imigranți germani o formă hibridă, ce reunea artă, caritate și propagandă numită *Kriegsnagelungen* (obiecte în care se băteau cuie). Obiecte confecționate din lemn cu valoare simbolică și de forme diferite – ostași, personaje istorice sau mitice, coloane, obeliscuri, cruci, steme, tunuri – erau îmbrăcate în cuie, astfel ca, în final, întreaga lor suprafață să fie acoperită cu un fel de solzi. Indiferent de materialul din care era confecționat cuiul, valoarea sa intrinsecă era mult mai mică decât prețul la care era achiziționat. Sumele astfel colectate, erau folosite în scopurile caritabile.

Dietlinde Munzel-Everling, istoric al dreptului, care a studiat fenomenul *Kriegsnagelungen*, a definit fenomenul drept „una dintre numeroasele acțiuni de colectare de fonduri din timpul Primului Război Mondial, în cadrul cărora populației i se solicita să contribuie la ajutorarea celor nevoiași, întrucât fondurile sociale ale statelor se aflau într-o situație precară.”²³ Hotărâte în adunări ale comunităților locale, acțiunile în discuție erau apoi organizate și administrate de organizații caritabile: Crucea Roșie sau comitete special înființate în acest scop, cum s-a întâmplat și la Sibiu. Operația de batere a cuielor s-a desfășurat în locuri cu puternică valoare simbolică din inima orașelor.

¹⁹ Hans Eder, „Spânzurătoare la Turka”, ulei/pânză, semnat H. E., datat (19)14, 53 x 79 cm, inv. nr. 2671 Muzeul Național Brukenthal.

²⁰ Hans Eder, „Retragerea trupelor austro-ungare”, ulei/pânză, semnat H. E., datat (19)14, 89 x 64,3 cm, inv. nr. 2450 Muzeul Național Brukenthal.

²¹ Hans Eder, „Fabrică din Kolomea distrusă”, ulei/pânză, datat 19- KOLOMEA-15, monogramat H.E., 90, 6 x 73 cm, inv. nr. 2543 Muzeul Național Brukenthal.

²² Hans Eder *Ausstellung*, în: *SDT* nr. 13553, 16 mai 1918, p. 4.

²³ http://www.munzel-everling.de/download/munzel_nagelfiguren.pdf (accesat 20 nov. 2016); Dietlinde Munzel-Everling, *Kriegsnagelungen, Wehrmann in Eisen, Nagel-Roland, Eisernes Kreuz*, (Wiesbaden, 2008) 3.

Primul *Wehrmann in Eisen* „ostaș de fier”, statuia unui cavaler medieval în armură completă, a apărut la Viena, la inițiativa contelui Theodor Hartig, căpitan de corvetă²⁴. Statuia, operă a sculptorului Joseph Müllner (1879-1968), a fost expusă în Piața Schwarzenberg, ceremonia inaugurală având loc la 6 martie 1915. Însoțită de numeroase materiale publicitare, acțiunea s-a bucurat de un succes răsunător, iar în scurt timp exemplul Vienei a fost urmat de sute de localități din Imperiul German, Austro-Ungaria și nu numai. În inventarul *Kriegsnagelungen* din Austro-Ungaria, pe teritoriul actual al României sunt menționate orașele Arad (cu un ostaș de fier, distrus în 1918), Oradea (santinela pe Isonzo, distrusă după război), Cluj (cu *Santinela Carpaților*, operă a lui Ferenc Szeszák), Odorheiul Secuiesc (ostaș de fier, distrus în 1919), Sibiu (ostaș de fier) și Rădăuți (buzdugan, baterea de cuie având loc la gimnaziul din Rădăuți, la Horodnic de Jos, Câmpulung și Vatra Dornei)²⁵.

„Îmbrăcarea” unui obiect din lemn în cuie își are originea în obiceiul medieval al calfelor călătore de a-și marca trecerea prin orașele importante. La Viena se păstrează o așa-zisul *Stock in Eisen*, la Timișoara găsim pe *Casa cu pomul breslelor* o replică a unui asemenea obiect de secol XVIII, iar în urmă cu câțiva ani, în fața *Casei calfelor* din Sibiu a fost plasat un astfel de trunchi de copac.

Vestea succesului de care s-a bucurat *ostașul* în capitala imperiului a ajuns repede la Sibiu, cotidianul *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* anunțând că în data de 29 martie 1915 va avea loc o ședință în sala primăriei, convocată pentru a dezbate oportunitatea realizării unui ostaș de fier²⁶. În 30 martie, același cotidian anunța rezultatele ședinței la care, dintre notabilitățile orașului participaseră prim preotul luteran Adolf Schullerus (1864-1928), judecătorul suprem al Scaunului Sibiu, Haner, medicul corpului de comandă, Daniel Czekelius ș. a., anume: alegerea directorului economic Hugo Lüdecke în funcția de președinte al comitetului de organizare, disponibilitatea lui Emil Petruțiu, negustor de lemne, de a dona materialul necesar executării sculpturii (în valoare de 300 coroane), a domnului Josef Datki de a confecționa și dona sabia metalică, a arhitecților Josef Bedeus Baron von Scharberg (1889–1960)²⁷ și Ludwig Orendt (?) de a executa proiectul. În ceea ce privește cuiele,

²⁴ <https://de.wikipedia.org/wiki/Kriegsnagelungen> (accesat 20 nov. 2016)

²⁵ <http://www.kriegsnagelungen.de/donaumonarchie/> (accesat 20 nov. 2016)

²⁶ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT* nr. 12534, 27 martie 1915, p. 6.

²⁷ Josef Bedeus Baron von Scharberg (n. 1889 Asnières-sur-Seine; m. 1960 Sibiu) Între 1910-1912 a urmat studii de artă și arhitectură la Berlin. În 1912 s-a stabilit la Sibiu, iar între 1914-1915 a construit clădirea Arhivei Săsești, azi Direcția Județeană a Arhivelor Naționale din Str. Arhivelor 3, și a Direcției Financiare și Forestiere, legată de Arhive. A executat o serie de construcții industriale printre care și „Vitrometan” Mediaș. Ulterior a fost interesat de noul concept al orașului grădina, construind numeroase vile particulare și realizând planurile urbanistice a mai multor orașe. Vasta sa operă îl recomandă drept unul dintre cei mai importanți arhitecți sași. Pentru mai multe informații vezi: Konrad Klein, *Genialer Städteplaner und Architekt. Leben und Wirken von Josef Baron Bedeus von Scharberg* în *Siebenbürgische Zeitung*, 30 septembrie 2011; <http://www.siebenbuerger.de/zeitung/artikel/kultur/11520-genialer-staedteplaner-und-architekt.html> (accesat 2 decembrie 2016).

s-a hotărât ca acestea să aibă capetele suficient de mari pentru ca inițialele donatorului să poată fi gravate pe suprafața lor. Pentru reușita acțiunii, se dorea implicarea tuturor naționalităților transilvănene, contându-se și pe sprijinul asociațiilor de femei, al armatei, al unităților școlare precum și a unui corp de voluntari, căci: „Ostașul va fi un monument al acestui război greu și al dărniceii patriotice”²⁸ Beneficiară a încasărilor urma să fie Asociația de ajutorare a invalizilor de război (*Kriegsinvalidenfürsorge*).

Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt a urmărit toate etapele acțiunii – de la planificare până la încheierea ei – astfel că, în lipsă de alte surse, reconstituim fenomenul după relatările la cold, din presă.

Dacă în rândurile participanților la ședința din 29 martie 1915 a existat unanimitate în privința susținerii acțiunii, în numărul din 10 aprilie, cotidianul sibian publica un pamflet la adresa acesteia, intitulat *Nachdenkliches zum Wehrmann in Eisen*, în traducere liberă *Gânduri despre ostașul în fier*, semnat de Reinhold Horwath²⁹. Autorul se opunea inițiativei din considerente estetice, exprimându-și îngrijorarea că Sibiu va avea pe vecie o monstruoșitate de înălțimea unui om „pe dinafară fier, pe dinăuntru lemn”, îndoindu-se totodată că prietenii săi arhitecți, Bedeus von Scharberg și Orendt, ar fi acceptat crearea acesteia. Horwath cere cu insistență Asociației *Sebastian Hann pentru propulsarea artei autohtone*, înființată în 1904 în vederea promovării artei autohtone și a educării gustului estetic al publicului, să intervină pentru oprirea proiectului. Apoi trece la ironizarea sibienilor, a spiritului lor de imitație. Provincialismul acestora s-ar manifesta, de asemenea, în dimensiunile mici ale statuii, realizată după posibilitățile unui oraș de la periferia Imperiului, nu după o capitală imperială. Atacurile pamfletarului se îndreaptă și împotriva falsului patriotism, a patriotismului de paradă afirmat în piața publică, pe care îl numește „patriotism cu urale” (*Hurrapatriotismus*).

Replica a venit în 12 aprilie din partea lui Hermann Plattner, redactor al ziarului, care și-a intitulat pledoaria *Pentru ostașul de fier (Für den Wehrmann in Eisen)*,³⁰. Susține că nu dorește să demonteze argumentele lui Horwath, ci să facă doar câteva precizări. Nu l-a deranjat argumentația opozantului ostașului, ci „limbajul cazon și umorul de tranșee” al acestuia. Plattner consideră că *ostașul de fier* nu va fi un monument al carității, ci numai o formă de manifestare a ei, un bun prilej pentru toate păturile sociale de a se uni pentru un scop comun, indiferent de suma donată, deoarece „cuiul muncitorului sau al soldatului va sta alături de cel al înaltului funcționar sau al doamnei din înalta societate”. În ceea ce privește latura estetică a ostașului,

²⁸ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12537, 30 martie 1915, p. 6.

²⁹ Reinhold Horwath, *Nachdenkliches zum Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12567, 10 aprilie 1915, p. 2-4

³⁰ Hermann Plattner, *Für den Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12569, 12 aprilie 1915, p. 2-4

redactorul își exprimă convingerea că proiectul arhitectului Bedeus von Scharberg este unul decent, căruia timpul îi va valida valoarea. După finalizarea acțiunii, statuia va fi amplasată într-un loc discret, în *strada Armbruster* (astăzi strada Arhivelor), lângă noua clădire a arhivelor, la rândul ei o operă a arhitectului Bedeus von Scharberg. Plattner își exprimă convingerea că donatorii vor privi statuia cu simpatie și mândrie ori de câte ori vor trece pe lângă ea. În cazul în care nu le va place generațiilor viitoare, acestea au libertatea să-i decidă soarta.

În 17 aprilie, cititorii cotidianului sunt informați că arhitectul Bedeus von Scharberg a finalizat modelul în miniatură, care reprezintă un cavaler medieval în armură, stând în picioare, cu dreapta ținând mânerul unei spade înfipte perpendicular în pământ, iar stânga i se odihnește pe un scut încărcat cu stema Sibiului (fig. 3). Modelul urmează a fi transpus în mărime monumentală în ipsos, iar apoi sculptat în lemn (fig. 4). Se pare că arhitectul Ludwig Orendt, vehiculat inițial că participă la crearea *ostașului*, s-a retras, lăsându-l pe Bedeus von Scharberg să fie creatorul sculpturii. Ca și în alte orașe, operațiunea de batere a cuielelor va avea loc în cel mai reprezentativ loc din Sibiu, în Piața Mare, într-un chioșc confecționat special pentru aceasta. Aflăm totodată că un comitet numeros se va ocupa de publicitatea evenimentului³¹.

Graficianul Hermann Lani a conceput mai multe tipuri de cărți poștale și certificate de donator cu imaginea ostașului, materiale prevăzute cu texte scrise într-una sau în cele trei limbi vorbite în Transilvania. Câteva dintre aceste materiale promoționale se păstrează în colecția de manuscrise a Bibliotecii Brukenthal, fondul Emil Sigerus (MSS 370) (fig. 5-6 recto-verso).

La 23 iunie *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* informează despre un eveniment îmbucurător, respectiv implicarea comandantului militar, locotenent-mareșal de câmp Viktor Njegovan (1860-1925) în acțiunea *ostașul din fier*, implicare care a adus comitetului de organizare suma de 9200 de coroane. Locotenent-mareșalul îi informase pe comandanții Corpului de Armată XII despre proiectul sibian, solicitându-le să participe la acțiune. Răspunsul a venit cu promptitudine, ofițerii donând în medie 50 de coroane, subofițerii 20, iar membrii trupei 10.

Din același articol aflăm că, în urma unui calcul estimativ, s-a ajuns la concluzia că ar fi nevoie de 40-50.000 de cuie pentru acoperirea statuii. Pentru scut vor fi folosite două tipuri diferite, iar centura va fi îmbrăcată în plăcuțe metalice. Prețul unui cui normal va fi de 1 coroană, dar soldații și subofițerii le vor putea achiziționa cu numai 30 de fileri³².

³¹ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12574, 17 aprilie 1915, p. 5.

³² *Hermannstädter Wehrmann*, în: *SDT*, nr. 126101, 23 iunie 1915, p. 6.

În următoarele articole apărute sub titlul *Wehrmann in Eisen* din 21³³ și 23³⁴ și 24 iulie³⁵ sunt publicate liste cu donații venite atât de la persoane particulare, cât și de la instituții, asociații, firme și regimente. În 27 iulie cotidianul publică știrea conform căreia proiectul sibienilor a fost receptat și apreciat chiar de maiestatea sa împăratul, care comunicase telegrafic că va participa, prin delegat, la ceremonia de inaugurare a monumentului³⁶.

Ceremonia de inaugurare a ostașului a avut loc în 1 august, pe o vreme foarte frumoasă, un amănunt ce trebuie subliniat, întrucât cu o zi înainte a plouat torențial. Relatarea evenimentului în paginile *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt* se face cu lux de amănunte, de la descrierea mulțimii, îmbrăcată elegant, la steagurile multicolore care au înfrumusețat Piața Mare. Programul ceremoniei a cuprins momente artistice – un concert al fanfarei regimentului 71 infanterie, un concert al *Reuniunii muzicale Hermania*, împreună cu corul *Asociației de formare a muncitorilor/ Arbeiterbildungsverein* –, primirea onorului companiilor de către generalul Njegovan, cuvântări ale notabilităților (Hugo Lüdecke, în calitate de inițiator al evenimentului, comisarul regesc și comite suprem al sașilor Walbaum și generalul Njegovan) și, în final, baterea cuielor. Această operațiune s-a făcut în ordine ierarhică: primul cui, cel din partea împăratului Franz Josef, fiind bătut de Friedrich Walbaum, cel donat de prim-ministrul Tisza de Hugo Lüdecke, urmați de episcopul Teutsch, de generalul Njegovan, de prințul Hohenlohe, de Walbaum, de consilierul consistorial Stroia, care ținea locul mitropolitului Mețianu. Cuvântul generalului Njegovan, presărat cu îndemnuri patriotice și încurajări, a fost receptat cu încântare de cei prezenți.³⁷

În zilele și lunile care au urmat, mii și mii de persoane particulare, organizații, asociații, clase de elevi etc. au trecut prin Piața Mare, contribuind la opera patriotică de caritate, cotidianul informând periodic despre donatori și încasări.

Pe parcurs au apărut mai multe inițiative menite a crește numărul donatorilor și suma donațiilor. Astfel, Librăria Dück, fostă Michaelis donează pentru încasările realizate din vânzarea a cinci titluri de carte³⁸, comandamentul militar a organizat concerte de muzică militară în Piața Mare³⁹, ziua de 15 octombrie a fost declarată

³³ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12668, 21 iulie 1915, p. 5.

³⁴ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12670, 23 iulie 1915, p. 5.

³⁵ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12671, 24 iulie 1915, p. 6.

³⁶ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12674, 27 iulie 1915, p. 6.

³⁷ *Enthüllung des Hermannstädter Wehrmanns*, în: *SDT*, nr. 12680, 2 august 1915, p. 6.

³⁸ *Buchhandlung E. Dück*, în: *SDT*, nr. 12688, 10 august 1915, p. 5.

³⁹ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12726, 18 septembrie 1915, p. 6.

ziua *ostașului*, iar festivitățile organizate cu acest prilej au adus un plus de 1686 de coroane⁴⁰, organizațiile de femei au vândut cărți poștale cu imaginea *ostașului*⁴¹, iar elevii de școală au confecționat cocarde (în formă de trifoi), pe care le-au vândut cu 10 heleri bucata⁴².

La cererea publicului, acțiunea de batere a cuielor în Piața Mare s-a prelungit până în data de 20 noiembrie, după care *ostașul* a fost mutat în Magazinul Breckner din *Heltauergasse* (azi strada Bălcescu). Doritorii de acte caritabile aveau în continuare acces la el⁴³, urmând ca în primăvara următoare să fie mutat lângă clădirea arhivelor. Acțiunea a continuat și pe parcursul anului 1916, an în care a și fost încheiată. Suma totală colectată a fost de 41.000 de coroane,⁴⁴.

Între 1916 și 1918 *ostașul de fier* a stat de strajă în locul menționat anterior, fiind apoi mutat la Muzeul Brukenthal, unde a fost adăpostit în curtea a doua. De curând a fost restaurat și mutat într-un loc vizibil din curtea Muzeului de Istorie (fig. 7; fig. 9).

În concluzie, putem afirma că acțiunea *Wehrmann in Eisen* a avut o certă componentă caritabilă, dovadă fiind sumele mari donate și participarea numeroasă a publicului. A urmărit totodată implicarea tuturor etniilor în acțiunea nobilă de binefacere, dorind să contribuie la creșterea sentimentului patriotic. Baterea de cuie poate fi privită și ca un act simbolic, prin care frontul de acasă și-a unit forțele cu frontul propriu-zis în efortul de a învinge dușmanul. *Ostașul de fier* a fost totodată mijloc de cinstire a celor căzuți și a celor care-și pierduseră integritatea corporală pe câmpul de luptă, prefigurând monumentele eroilor ridicate mai târziu. Prin modalitățile de promovare, acțiunea poate fi de asemenea încadrată propagandei de război.

⁴⁰ *Der Wehrmannstag*, în: *SDT*, nr. 12749, 11 octombrie 1915, p. 5; *Der Wehrmannstag*, în: *SDT*, nr. 12753, 15 octombrie 1915, p. 5.

⁴¹ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12781, 12 noiembrie 1915, p. 6.

⁴² *Der Wehrmannstag*, în: *SDT*, nr. 12749, 11 octombrie 1915, p. 5.

⁴³ *Wehrmann in Eisen*, în: *SDT*, nr. 12779, 10 noiembrie 1915, p. 5.

⁴⁴ http://www.academia.edu/15112926/GRANCEA_Mihaela_POPA_loan_edes_Via%C8%9Ba_cotidian%C4%83_%C3%AEn_Sibiul_secolelor_XIX-XX accesat 30. 03. 2016.



Fig. 1. Carte poștală după o litografie de Trude Schullerus – 1914
(Biblioteca Brukenthal, MS 370)

ARTIȘTI GERMANI DIN TRANSILVANIA: PROPAGANDĂ VIZUALĂ ȘI CARITATE
ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914-1915)



Fig. 2. Carte poștală după o litografie de Hermann Lani – 1914
(Biblioteca Brukenthal, MS 370)

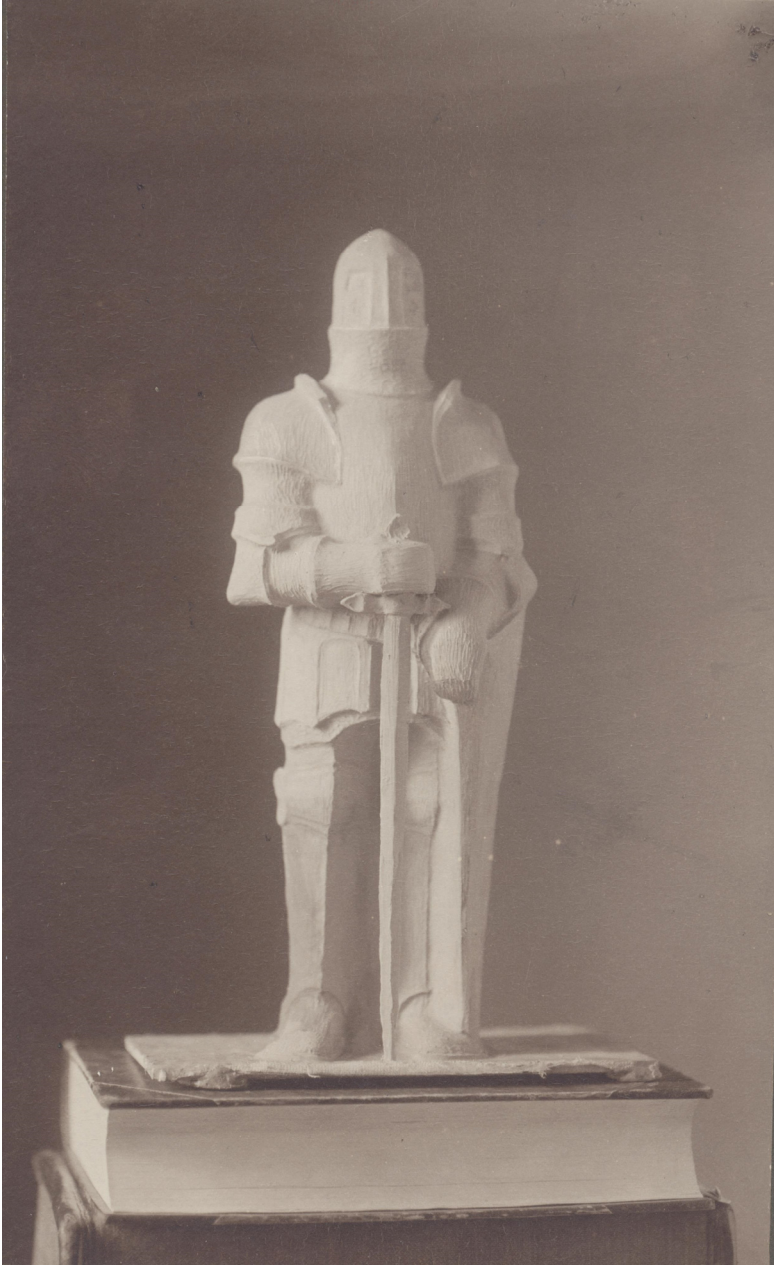


Fig. 3. Modelul (în ghips) ostaşului din fier (foto, colecția Konrad Klein)

ARTIȘTI GERMANI DIN TRANSILVANIA: PROPAGANDĂ VIZUALĂ ȘI CARITATE
ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914-1915)

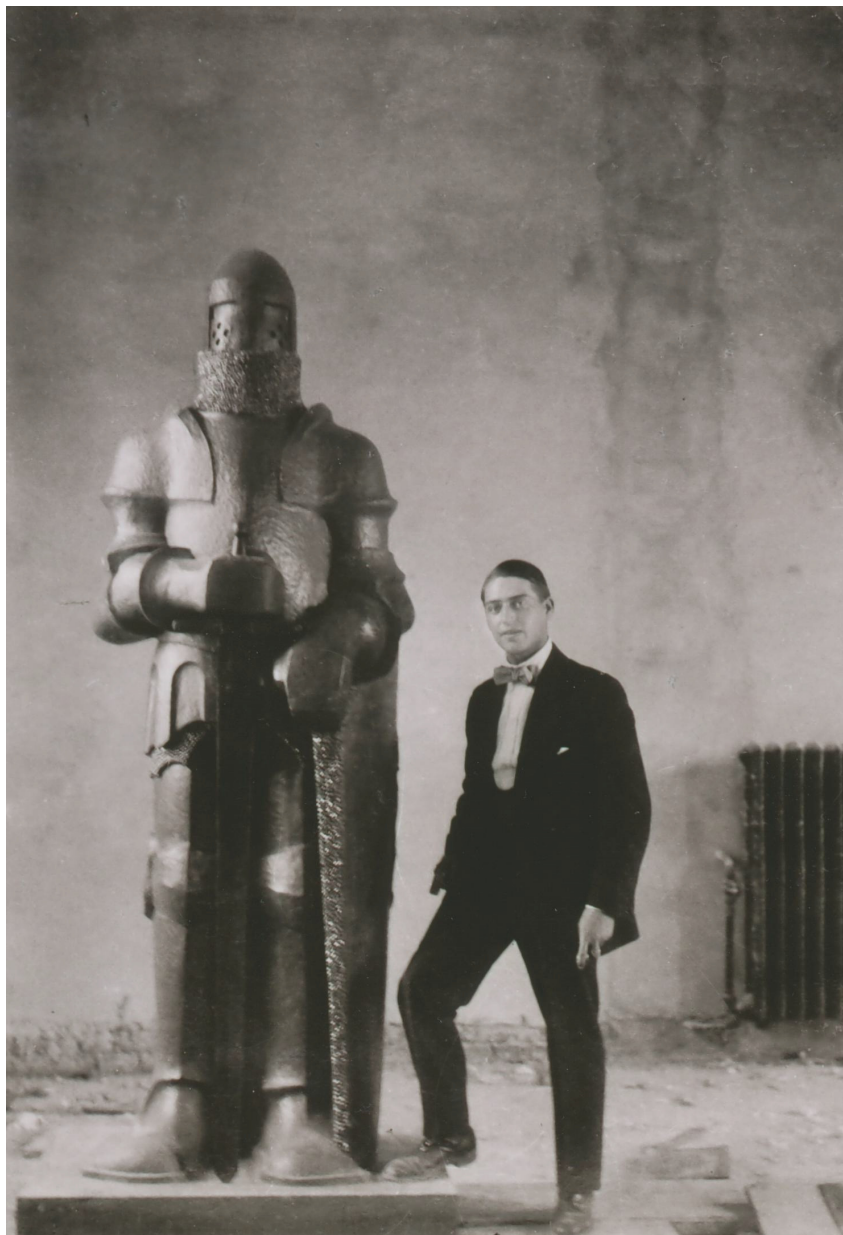



Fig. 4. Arhitectul Bedeus von Scharberg cu modelul ostașului în mărime naturală
(foto, colecția Konrad Klein).



Fig. 5. Carte poştală cu ostaşul de fier după un desen de Hermann Lani
(Biblioteca Brukenthal, MS 370)


ARTIȘTI GERMANI DIN TRANSILVANIA: PROPAGANDĂ VIZUALĂ ȘI CARITATE
ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914-1915)

Ez a nagysebeni Vasvitéz 1915
ben a világháború alkalmával
állítottatott fel. E jege ruha jó-
nosa részét a háborús sze-
lem kegyes tetteiben, amelget
a Vasvitéz felállí-
tásával támog-
gami aká-
runk.




Diefer Hermannstädter-
WEHRMANN IN EISEN
wurde im Jahr 1915 des Weltkrie-
ges errichtet. Der Besitzer diefer
Karte hat sich an dem Liebeswerk
der Kriegsfürsorge beteiligt, das
durch den Wehrmann gefördert
werden soll.

Acest ostaș sibian în fier a fost
ridicat în anul 1915 al războiului
mondial. Proprietarul acestei car-
te a participat la opera de carita-
te a îngrijirii de cel atinș și prin
războiu, ce are să fie pro-
mouată de acest
apărător de
țară.



◊◊◊ EMLÉKLAP ◊◊◊
..... SZ.

A nagysebeni Vasvitéz a különösen
szűkölködő hadi rokkantokról való
gondoskodást akarja támogatni és a
világháború nehéz és nagy idejének
maradandó emlékét képezi. Lüdecke
Hugó jószágigazgató indítványozására
emeltette. A kardot HJ. Datki József
kovácsmester ajándékozta, a kis házat,
amelyben a szegek bevérese történik,
Gromer János gyáros, a pajzs címerét
Lów Frigyes Vilmos műlaktos, a hárs-
fát pedig Petruțiu Emil gyáros aján-
dókozta. A 12. hadtest csapatai már
a szegezés kezdete előtt több mint
10.000 koronát gyűjtöttek. A szobor
tervezete báró Bedeus József építész-
től való.

A választmány nevében:
Lüdecke Hugó, elnök

A választmány tiszteletbeli elnökei:
Walbaum Frigyes, kormánybiztos,
főispán és székesispán
Nyegovan Viktor, cs. és kir. altábornagy
és katoná-parancsnok
D. Dr. Teutsch Frigyes, az ev. orsz.
egyház püspöke
Dr. Pusçariu Ilarion, érsek helyettes,
a gör. kat. érsek és metropolita
Mețianu János ő nagyméltóságának
képviselőjében
Herceg Hohenlohe Károly Egon, pré-
post, főesperes, róm.-kath. plébános
Fabritius Lajos, alispán
Dörr Albert, polgármester

WIDMUNGSKARTE
Nr.

Der Hermannstädter Wehrmann in
Eisen soll das Liebeswerk der Für-
sorge für besonders bedürftige Kriegs-
invalide fördern und eine dauernde
Erinnerung an die schwere und große
Zeit des Weltkrieges bilden. Er wurde
über Anregung des Güterdirektors Hugo
Lüdecke errichtet. Gependet hat das
Schwert Josef Datki jun., Schmied-
meister; das Hüschchen, in dem die Be-
nagelung stattfindet, Johann Gromer,
Fabrikant; das Schildwappen Fritz W.
Lów, Kunstschiesser; das Lindenholz
für die Figur Emil Petruțiu, Fabrikant.
Von den Truppen des 12. Korps wurden
noch vor dem Beginne der Benagelung
über 10.000 Kronen gesammelt. Der Ein-
wurf für das Standbild stammt von
Josef Baron Bedeus, Architekt.

Für den Ausschuß:
Hugo Lüdecke, Präses

Ehrenpräsidenten des Ausschusses:
Friedrich Walbaum, kön. Regierungs-
kommissär, Obergespan und Komes
der Sachsen
Vikt. Nyegovan, k. u. k. Feldmarschall-
leutnant und Militärkommandant
D. Dr. Friedrich Teutsch, Bischof der
ev. Landeskirche A. B.
Dr. Ilarion Pusçariu, erb. Vikar in
Vertretung Sr. Exz. des gr.-or. Erz-
bischofs u. Metropolit J. Mețianu
Prinz Karl Egon Hohenlohe, Probst,
Erzdechant u. röm.-kath. Stadtpfarrer
Ludwig Fabritius, Vizegespan
Albert Dörr, Bürgermeister

BILET COMEMORATIV
Nr.

Ostașul de fier din Sibiu are menirea
de a promova acțiunea de ajutorare
a invalizilor din război. Îndeosebi lipsiți
și a servi drept monument durabil al
timpurilor grele și mari din războiul
mondial. Ridicarea lui a fost inițiată
de directorul domeniului Hugo Lüdecke.
Spada au donato maestrul faur Iosif
Datki jun.; căsuța, în care se vor bate
cuieile, fabricantul Ioan Gromer; armele
de pe scut tăcăturu Frederic W. Lów;
lemnul de teiu pentru figură fabricantul
Emil Petruțiu. Deta trupele corpului de
armată 12 au încurs ca colectă încă
înainte de bătărea cuieilor peste 10.000 C.
Proiectul statuiei e opera arhitectului
Iosif baron Bedeus.

Pentru comitet:
Hugo Lüdecke, prezident

Prezidenții de onoare a comitetului:
Frederic Walbaum, comisar regesc,
comite suprem și comite al sașilor
Victor Nyegovan, ces. și reg. loco-
tinent mareșal-campestru și coman-
dant militar
D. Dr. Frederic Teutsch, episcop al
bisericii provinciale A. B.
Dr. Ilarion Pusçariu, vicar arhiepiscopesc
cu reprezentant al Metro-
politului gr.-or. Esc. Sa Ioan Mețianu
Principele Carol Egon Hohenlohe,
prepozit, protopop și paroh rom.-cat.
Ludovic Fabritius, vicecomite
Albert Dörr, primariu

Fig. 6. Bilet comemorativ conceput de Hermann Lani fața-verso
(Biblioteca Brukenthal, MS 370)



Fig. 7. Ostașul în curtea Muzeului Național Brukenthal, Muzeul de Istorie – Casa Altemberger (foto autoarea)

ARTIȘTI GERMANI DIN TRANSILVANIA: PROPAGANDĂ VIZUALĂ ȘI CARITATE
ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1914-1915)



Fig. 8. Diferite forme de cuie și plăcuțe (foto autoarea)



Fig. 9. Scutul ostaşului din fier (foto autoarea)